

KRÓNIKA

KINCSES KATALIN MÁRIA

FRANZ JOSEPH 1830–1916. CENTENÁRIUMI KIÁLLÍTÁS AUSZTRIÁBAN NÉGY HELYSZÍNEN

A tavalyi évben fél évig volt látható az a négy, tematikailag összefüggő kiállításból álló sorozat, melyet Ausztriában I. Ferenc József császár halálának 100. évfordulója kapcsán rendeztek. A 2016. március 16. és november 27. között a schönbrunni kastélyban (Schloß Schönbrunn) látható tárlat az *Ember és Uralkodó (Mensch & Herrscher)*, a kastélyhoz tartozó bécsi császári kocsimúzeumban (*Kaiserliche Wagenburg, Wien*) a *Reprezentáció és szerénység (Repräsentation und Bescheidenheit)*, a bécsi szépművészeti múzeumhoz tartozó bútordepóban (Hofmobiliendepot • Möbel Museum, Wien) az Ünnepek és hétköznap (Fest & Alltag), végül a niederweideni vadászkastélyban (Schloss Niederweiden) a *Vadászat és szabadidő (Jagd & Freizeit)*. A tárlatokhoz a bécsi kiállításoknál megszokott módon reprezentatív német és angol nyelvű katalógus készült,¹ amely tartalmazza, tudományos igénnyel bemutatja, meghatározza, leírja az összes bemutatott műtárgyat, emléket, valamint a témában 25 rövid történeti esszét közöl a korszak osztrák kutatóinak (történészeinek, művészettörténészeinek, muzeológusainak) tollából, élükön a bécsi egyetem neves történészprofesszoraival, Karl Vocelkával és Martin Mutschlechnerrel.

A nagyszabású, hatalmas térben² létrehozott kiállítás-sorozat impozáns katalógusához két előző is készült, a bécsi szépművészeti múzeum (Kunsthistorisches Museum, Wien) főigazgatójának, Sabine Haagnak és a schönbrunni kastélymúzeum ügyvezető igazgatójának, Franz Sattleckernek az írása, melyek a kiállítás alapvető koncepcióját fogalmazzák meg: Ferenc József császár életútjának bemutatásakor a kurátorokat az uralkodói imázs, a történeti személyiség ceremonialis reprezentációja és a mögötte meghúzódó emberi habitus viszonyrendszere izgatta.³ Ehhez az anyagot, a kiállítási tárgyakat mintegy hatvan múzeumból, közgyűjteményből, levéltárból, kéziratgyűjteményből válogatták össze a rendezők, melyek az ausztriaiakon kívül elsősorban csehországi és nem kis számban magyar-

¹ A beszámoló megírásakor a német nyelvű katalógust használtam: Franz Joseph 1830–1916. Hrsg. von Karl Vocelka und Martin Mutschlechner. Schloß Schönbrunn–Kunsthistorisches Museum Wien–Christian Brandstätter Verlag, [Wien,] 2016. (A továbbiakban: Katalógus.) A katalógus két nagy részből áll, az elsőben 25 rövid esszé olvasható a kiállítás tematikájából, a második pedig a tulajdonképpeni műtárgykatalógus. A függelék egy bő, a témához kapcsolódó irodalomjegyzéket, a kölcsönző intézményekről készített összeállítást, a kötetben közölt képek lelőhelyének felsorolását, a szerzőket bemutató összeállítást, végül az impreszumot tartalmazza.

² A schönbrunni kastélyban kb. 680, a hintómúzeumban kb. 640, a bútor-múzeumban 570, valamint a niederweideni kastélyban mintegy 380, összesen 2270 négyzetméteren. A kiállított műtárgyak száma 720. Forrás: Die Franz Joseph-Ausstellung in Zahlen. In: <http://www.franzjoseph2016.at/ueber-die-ausstellung/> (A letöltés időpontja: 2017. április 26.)

³ Katalógus, 8–11. o.

országi múzeumokból: a Nemzeti Múzeumból, a Nemzeti Galériából és a Szépművészeti Múzeumból kerültek ki.

A kiállítások nem egyenrangúak. Helyszínét tekintve a schönbrunni a legnagyobb, a legtöbb műtárgyat felvonultató, köré csoportosítható a másik három, illetve ezek kiegészítik a kastélykiállítást, egy-egy speciálisabb, jól körülhatárolható területet bejárva.

A schönbrunni tárlat a Monarchia császára, egyben első számú hivatalnoka és katonája politikai életútjának állomásait, történeti szerepét és ezzel párhuzamosan a szerep mögötti embert próbálja bemutatni személyiségjegyein, családi kapcsolatain, katolicizmusán, szabad idejében (?) megfigyelt viselkedésén keresztül – a Habsburg tradíciókba illesztve. A kiállítás megalkotói a történeti szimbólum mítosza mögötti személyes tartalmat próbálták meg felfejteni – több-kevesebb sikerrel. A kérdésfelvetés természetesen XX–XXI. századi, s az alapvető problémát is ez okozza: úgy látom, nem sikerült a rendezők próbálkozása. Nem látni az uralkodó monarcha mögött az igazi személyiséget, az emberi tulajdonságokat, illetve csak azokat lehetett műtárgyig haladva felfedezni, melyek, mint uralkodóhoz kapcsolódnak hozzá: a munkabírást, a fegyelmet, a kitartást, a politikai éleslátást. Vagyis azokat a tulajdonságokat, melyeket amúgy is elvártak egy uralkodótól. És ennek nem oka, hanem következménye, hogy a külvilág elől Ferenc József személyiségét elrejtette. Hiszen gyermekkorától politikai, reprezentációs szerepre nevelték, készítették fel, s a szerep(játszás) lényének, személyiségének meghatározó vonásává vált. Ennél többet belelátni a felsorakoztatott források alapján nem lehet, csak ha mostani mentalitásunkat vetítjük vissza Ferenc József korára, ami viszont módszertanilag helytelen, mert torz képet kapunk. A történeti személyiség, mint szubjektum iránti érdeklődés Ferenc József korában ugyanis nem volt magától értetődő, illetve nem volt a figyelem tárgya a XIX. század második, harmadik harmadában és a XX. század első másfél évtizedében, amikor Ferenc József élt és uralkodott. Az uralkodókat – a romantika korától – már életükben kultusz övezte, melyet tudatosan, már életükben elkezdtek köréjük építeni politikai megfontolásból.

A schönbrunni kiállítás első nagy fejezete a Habsburg családi tradíciókat és kapcsolatokat, valamint Ferenc József életútjának fontosabb állomásait (születés, gyermekkor, házasság, halál) mutatta be képzőművészeti anyagon: metszeten, litográfiakon, festményeken, szobrokon, domborműveken, porcelánfigurákon keresztül, valamint, fotókkal, tárgyi emlékekkel (például hangszerek, gyermek-egyenruházat, hálószoberendezés⁴). A személyes vonatkozásokat a rendezők Ferenc József gyermekkori rajzain kívül⁵ a házasságkötésről és a feleségről, Erzsébet királynéről készült festmények, szobrok, fotók,⁶ a császári párról gyermekeik körében készült illusztrációk, szobrok,⁷ a Katharina Schrattról készült Kiss József-festmény, fotó, levél, vizitkártya,⁸ a halott császárt ábrázoló képek, maszkok,⁹ valamint a család egy-két személyes használati tárgyai (kendő, íróasztal és írószerszámok¹⁰), nem utolsósorban az installációt jelentő, schönbrunni berende-

⁴ Katalógus, 153–154., 178. o.

⁵ Katalógus, 158. o.

⁶ Katalógus, 164–165., 169., 204–205. o.

⁷ Katalógus, 166–167., 210–211., 216–217. o.

⁸ Katalógus, 74., 208–209. o.

⁹ Katalógus, 70–71., 193., 222–223., 224–225. o.

¹⁰ Katalógus, 175., 219. o.

zési tárgyak¹¹ segítségével próbálták meg bemutatni. Az imádkozó, házasságkötési ceremónián résztvevő, vagy íróasztala mögött dolgozó, esetleg a karácsonyi ünnepet családi körben töltő, illetve vadászaton résztvevő, vadászruhában lévő, netalán lovagló császárt ábrázoló metszetek, festmények¹² már mind a reprezentációt szolgálták, és nem az uralkodó magánéletéről, személyes kapcsolatairól, s főleg nem személyiségének vonásairól adnak képet. Csakúgy, mint ahogyan a nászajándékba kapott műtárgyak, a családot ábrázoló asztali porcelánfigurák sem árulnak el információkat arról, milyen ember is lehetett Ferenc József.

A császár életútjában három fordulópontot látnak a kiállítás kurátorai: 1848-at, házasságkötését 1854-ben, valamint az 1867-es magyar királykoronázást, amit a politikain túl személyes fordulópontnak vélnek (indoklás nélkül).¹³ A katonai és a legfőbb tisztségviselői szerepet Ferenc József legalapvetőbb személyes vonásának, egyénisége legfőbb jellemzőjének vélik, akinek legkedvesebb szabadidős tevékenysége a vadászat volt.¹⁴

Ha figyelmen kívül hagyjuk a személyes vonások erőltetett hangsúlyozását és Ferenc József politikai életútjának állomásaira koncentrálunk, a kiállításról megállapítható, hogy nagyon hasznos, értékes tárlat készült, mert olyan fontos történeti kérdéseket járt körül uralkodásának idejéből, mint az 1848–49-es forradalmak és szabadságharcok a birodalomban, a bécsi forradalom, az októberi diploma kiadása, általában a politikai reprezentáció, az 1859-es háború, illetve a solferinói csata és a villafrancai béke, az 1866-os porosz és itáliai háború, a königgrätzi csata, az 1877/78-as török háború, az 1878-as berlini kongresszus, Bosznia-Hercegovina annexiója 1908-ban, végül az első világháború. Mindez korabeli dokumentumokon, térképeken, festményeken, litográfiákon keresztül volt felidézhető a kiállításban.

A Schönbrunnban lévő hintómúzeumban lévő szállítóeszközök szerencsés módon közvetítik Ferenc József korának reprezentációját. Magától értetődően adódott az alkalom, hogy a gyűjtemény amúgy is legnagyobb részt Ferenc József korából megmaradt darabjait a kiállítás-sorozatba illesszék a szervezők. A tárlat középpontjába az a halottaskocsi került, amely a császárt 1916. november 30-án utolsó útjára szállította.¹⁵ De megtalálhatók voltak itt a császári család többi tagját szállító járműalkalmatosságok a XIX. századból, valamint egy önálló tematikai egységben a fuvarosok életét, felszerelését bemutató kiállítás.

A császári bútorraktár önálló kiállítási egysége már önmagában is egy egészen különleges világba kalauzolta el a látogatókat. A múzeumnak számos érdekessége van; a gyűjtemény Mária Terézia uralkodásának idején, 1747 óta gyarapodik, amikor is az udvari bútorraktár és bútorjavító műhely élére első ízben neveztek ki inspektort. A nagyközönség számára a mostani múzeum 1998-ban nyílt meg. Ma a világ legnagyobb bútormúzeuma, melyben a gyűjtemény legnagyobb részét éppen Ferenc József-korabeli bútorok teszik ki. Természetesen e kiállítási egységben is a reprezentáción van a hangsúly: olyan

¹¹ A fotókat lásd Katalógus, 103–106. o., *Elfriede Iby* esszéjével: „Leben und Schönbrunn der Wiener Hofburg.” Katalógus, 175., 219. o.

¹² Katalógus, 32., 178–181. o. (ima); 169. o. (házasságkötés); 31. és 175. o. (íróasztal); 217. o. (karácsony); 130., 134–137. o. (vadászat).

¹³ Katalógus, 160. o.

¹⁴ Katalógus, 174. o.

¹⁵ Katalógus, 230–231. o.

bútorokat sikerült kiválasztani, melyek a császár vendégeként megfordult uralkodók, magas rangú diplomata fogadásakor a szállás berendezési tárgyaiként funkcionáltak a Burgban. Ugyanakkor kiállításra került Ferenc József néhány valóban nagyon személyes, hétköznapi használati tárgya is, mint például szivartartó doboza, cvikkere, fürdőköpenye, intim ruhadarabjai.¹⁶ Itt került sor továbbá a császár ellen végrehajtott sikertelen merénylet bemutatására. 1853. február 18-án Libényi János szabólegény Bécsben megpróbálta meggyilkolni Ferenc Józsefet napi szokásos sétáján a Kärntnertor bástyájának mellvédjén (a merénylet eszközét tették közszemlére¹⁷). Végül, a különböző uralkodói és családi évfordulókat, jubileumokat megörökítő festmények, metszetek, ajándéktárgyak szintén újdonságot tartalmazó részét képezték a tárlatnak.¹⁸

A sikeres kiállítás-sorozat rendhagyó módon Ferenc József Bécs környéki vadászkastélyában, a niederweideni kastélyban zárult. A császár hétköznapi életét, szolgálatmentes óráit, vagyis a magánembert talán ezen a kiállítási helyszínen sikerült leginkább bemutatni. A kastély Ferenc József korabeli berendezési tárgyai, bútorzata megmaradt, a császár kedvelt időtöltését megörökítő képzőművészeti alkotásokkal, személyes, vadászathoz köthető felszerelési tárgyaival, ruhadarabjaival, a vadászatkor használt fegyvereivel, a vadászatokat megörökítő fotókkal a kiállítás rendezőinek sikerült érdekes, korhű, összességében hiteles módon bemutatni.

¹⁶ Katalógus, 271., 273–275. o.

¹⁷ Katalógus, 286–289. o.

¹⁸ Katalógus, 294–299. o.